

MŰVELŐDÉSTÖRTÉNET

AUGUSTINUS ÉS A PÓCSI KEGYKÉP. PÁRHUZAMOK ÉS KÜLÖNBSÉGEK A DE CIVITATE DEI CSODAFEJEZETE ÉS A 18. SZÁZADI OSZTRÁK CSODATÖRTÉNETEK KÖZÖTT

Földvári Katalin

Összefoglaló:

Aurelius Augustinus hippói püspök (354–430) műveiben többször megjelenik a csodák leírása, *De civitate Dei* című munkájának 22. fejezetében szintén előtérbe kerülnek ezek a különös események. Az egyházfő hűsz, Észak-Afrika különböző területeiről származó csodatörténetet gyűjtött itt egybe, amelyek – a bibliai történetekhez hasonlóan – azt a célt szolgálták, hogy az emberek higgyenek Krisztus feltámadásának csodájában. A történeteknek a templomban történő gyakori felolvasása Augustinus szerint azonban nem tette lehetővé a csodák megőrzését, így ő ezeknek a lejegyzését, írásban való rögzítését szorgalmazta.

Az Augustinus által előírt gyakorlati teendők a csodás események feljegyzésével kapcsolatban még a 17-18. században is felfedezhetők, a korszakban megnő a szentek közbenjárására történt rendkívüli eseteket összefoglaló ún. mirákulumos könyvek száma. Ekkor jelent meg az a két gyűjtemény is, amely az 1697-ben Bécsbe került eredeti pócsi kegykép előtt történt imameghallgatások beszámolóit foglalta össze: a *Heylsamer Gnaden-Brunn* (1703), valamint annak bővített kiadása, az *Erneuert- und vermehrter Gnaden-Brunn* (1739). Jelen tanulmány arra fókuszál, hogy megmutassa, változtak-e a 18. századra a csodák leírásának Augustinus által kijelölt „szabályai,” és ha igen, hogyan.

Kulcsszavak: Augustinus, csodák, pócsi kegykép, Bécs, mirákulumos könyvek

Abstract:

Descriptions of miracles appear several times in the works of Aurelius Augustine, bishop of Hippo (354–430), and these strange events also come to the fore in chapter 22 of his work *De civitate Dei*. Here the church leader collected twenty miracle stories from different parts of North Africa, which, like the biblical stories, were intended to make people believe in the miracle of Christ's resurrection. However, Augustine believed that the frequent reading of the stories in churches did not allow for the preservation of the miracles, so he called for them to be written down.

The practicalities of recording miraculous events as prescribed by Augustine can still be seen in the 17th and 18th centuries, with the proliferation of so-called "miraculous books" summarising extraordinary events that occurred through the intercession of the saints. This was also the time of the publication of two collections of accounts of prayer hearings before the original image of the shrine of St. Augustine in Vienna in 1697: the *Heylsamer Gnaden-Brunn* (1703) and its expanded edition, the *Erneuert- und vermehrter Gnaden-Brunn* (1739). This paper focuses on showing whether and how the 'rules' of Augustine's description of miracles had changed by the 18th century.

Keywords: Augustin, miracles, devotional image of Pócs, Vienna, books of miracles

Bevezető

Aurelius Augustinus hippói püspök (354–430) műveiben¹ többször megjelenik a csodák leírása, kategorizálása, elmélkedik a különböző típusokról, a mirákulumok körülményeiről, összehasonlítja őket, közben pedig felszólít a csodás események írásban történő megörökítésére, illetve maga is törekszik arra, hogy saját korának csodái megmaradjanak az utókor számára. *De civitate Dei* című munkájának 22. könyvében szintén előtérbe kerülnek ezek a különös események: Augustinus Észak-Afrika területéről származó csodatörténeteket gyűjtött egybe. A püspök kezdeményezésének hatását mutatja, hogy napjainkban is igen fontos a kegyhelyeken bekövetkezett gyógyulások összeírása és megőrzése a búcsújáróhely patrónusába vetett hit megerősítése céljából. Azt, hogy a püspök által szorgalmazott gyakorlati teendők a csodás események feljegyzésével kapcsolatban még a 17–18. században is felfedezhetők a mirákulumos

¹ Példaként: *Sermo* 88, 98, 317–319, 320–324, 330.; *De Miraculis Sancti Stephani Protomartyris*; *De vera religione*; *De Genesi ad litteram*; *De utilitate credendi*; *Retractationes*, *De civitate Dei*.

könyvekben, jól mutatják azok a gyűjtemények, amelyek az eredeti pócsi kegykép előtt Bécsben történt imameghallgatások beszámolóit foglalták össze. A csodatörténetek felépítése, a szövegekben felsorolt adatok, a hitelességük bizonyítására szolgáló toposzok, valamint a szövegek felhasználásának módjai azt mutatják, hogy a csodák gyűjtésének célja és módszere, melyet Augustinus szorgalmazott, évszázadokkal később is megjelenik a kultushelyeken. Jelen tanulmány ezekre a párhuzamokra fókuszál, rámutatva arra, hogy a hippói püspök által elkezdett gyakorlat a mai napig kiemelkedően fontos a kegyhelyek történetében.

A csodák a kereszténységben

Már az ókortól kezdve maradtak fenn leírások különböző kultuszhelyeken történt gyógyulásokról, amelyeket vagy a meggyógyultak maguk, vagy pedig a kegyhely írnokai jegyeztek le.² A legkorábbi feljegyzésekkel az epidaurosi Asklepios-szentélyben³ találkozunk, ahol feliratos kőtáblák⁴ tudósítanak a gyógyulásokról.⁵ Azt, hogy a korai kereszténység idejében is keletkeztek hasonló feljegyzések, az a csodagyűjtemény bizonyítja, amely Augustinus *De civitate Dei* című munkájának 22. könyvében található.

A kereszténység történetét végigkísérik a hit erejét bizonyító csodák leírásai, amin olyan szokatlan eseményeket, jelenségeket értenek, amelyek a korábbi tapasztalatok alapján nem megmagyarázhatók. A mirákulum-elbeszélések fontos szerepet tölthettek be a mártírok és szentek kultuszának kialakításában is. A mártírok életére és szenvedésére vonatkozó írásos bizonyítékokat azért gyűjtötték össze, hogy ezeket a közösség előtt a hit erősítése céljából felolvassák. A szentek életrajzainak legfontosabb részét az életút leírása mellett a szent csodatevő erejének mirákulumfeljegyzések formájában történő ismertetése jelentette, mivel ennek kiemelkedő szerepe volt a szentté avatási eljárás során.⁶ A szentkultusz egyik

² Vö.: Kötting, Bernhard (1950): *Peregrinatio religiosa: Wallfahrt en in der Antike und Pilgerwesen in alten Kirche*. Münster.

³ Kerényi Károly (1999): *Az isteni orvos. Tanulmányok Asklepiosról és kultuszhelyeiről*. Európa Könyvkiadó, Budapest.; Németh György (2015): *Az epidaurosi Asklepios-szentély gyógyulási feliratai. Vallástudományi Szemle*, 11 (2): 57–61.

⁴ *Pausaniae Graeciae Descriptio* (1829). Tomus I. Caput XXVII. 3. Sumptibus et typis Car. Tauchnitii, Lipsiae, 208–209.; Hamilton, Hans Claude – Falconer, William (transl.) (1906): *The geography of Strabo*. Vol. 2. G. Bell&Sons, London.

⁵ A szövegeket közreadja: Herzog, Rudolf (1931): *Die Wunderheilungen von Epidauros. Ein Beitrag zur Geschichte der Medizin und der Religion*. Leipzig; LiDonnici, Lynn R. (1995): *The Epidaurian Miracle Inscriptions. Text, Translation and Commentary*. Scholar Press, Atlanta, Georgia; Weinreich, Otto (1909): *Antike Heilungswunder: Untersuchung zum Wunderglauben der Griechen und Römer*, Gießen.

⁶ Kovács Gergely (2017): *Szentek és boldogok igazolt csodái*. (Új Ember kiadványok.) Ma-

legfontosabb alkotóeleme az, hogy a Szent közvetít abban, hogy a hozzá fordulók számára isteni segítséggel csoda történjen.⁷ Bár a 2. századtól kezdve folyamatosan olvashatunk keresztény csodatevőkről,⁸ az áttörés csak a 4. században következik be, amikor megjelenik az első keresztény, a *vita* műfajától eltérő, latin nyelvű csodagyűjtemény, ami szentek ereklyéinél történt gyógyulásokat mutat be. Ez a munka Aurelius Augustinus nevéhez kapcsolódik, *De civitate Dei* című műve, melyet élete vége felé fejezett be,⁹ különösen széles befogadó körre talált.

A láthatatlan személy testi maradványainak minden darabjában, sőt az ezekhez érintett tárgyakban is jelen volt, melynek következtében lassan elárasztották a keresztény világot az eredeti ereklyék töredékei, valamint a „kontaktus-ereklyék”. Ez az oka annak, hogy a késő antik és kora keresztény vallásosság középpontjába a *translatio* (ereklyék vándorlása emberekhez), nem pedig a *peregrinatio* (emberek vándorlása az ereklyékhez) került. Az ereklyeátvitel révén létrejött új kultuszhelyek hálózata az 5. század elejére átrajzolta a Szent elérhetőségének térképét: Itáliában, Galliában, Hispániában és Afrikában elszórt közösségek jöttek létre.¹⁰ A 4. és 5. században történtek az első ereklyeátvitel, melyekben élen járt Ambrosius milánói püspök (339–397), aki 386. június 17-én Gervasius és Protasius mártírok maradványait¹¹ az általa építtetett Basilica Ambrosi-

gyorsországi Mindszenty Alapítvány – Új Ember Kiadó. Budapest. 15–40.; Kuminetz Géza (2005): A csodák vizsgálása és kánonjogi jelentősége a szenttéavatási eljárás során. In: Ivancsó István (szerk.): „Téged jöttünk köszönteni”. A máriapócsi kegykép harmadik könnyezésének centenáriuma alkalmából rendezett nemzetközi konferencia anyaga. Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza. 135–153.; Schuh, Barbara (1989): „Von vilen und mancherlay seltzamen Wunderzaichen:” die Analyse von Mirakelbüchern und Wallfahrtsquellen. St. Katharinen. 17.

⁷ A szent életű személy halála után a sírjánál történt csodák (miracula post mortem) tanúskodnak először arról, hogy valóban szentet tisztelhetnek benne, ennek nyomán indul el a szentté avatási vizsgálat. Ilyenkor gyakran fény derül arra, hogy a szent már életében is tett csodákat (miracula in vita). Wenz-Haubfleisch, Annegret (1998): *Miracula post mortem. Studien zum Quellenwert hochmittelalterlicher Mirakelsammlungen vornehmlich des ostfränkisch-deutschen Reiches*. Respublica-Verlag, Siegburg. 37–41.; Klaniczay Gábor (2004): A csoda struktúrája. In: Pócs Éva (szerk.): *Áldás és átok, csoda és boszorkányság*. Balassi Kiadó, Budapest. 67.; Robert Markus (2010): *Az ókori kereszténység vége*. Kairosz Könyvkiadó Kft, Budapest.

⁸ Bővebben: Vanyó László (1984): *Vértanúakták és szenvedéstörténetek*. Szent István Társulat, Budapest.; Wittmer-Butsch, Maria – Rendtel, Constanze (2003): *Miracula. Wunderheilungen im Mittelalter. Eine historisch-psychologische Annäherung*. Böhlau Verlag, Köln–Weimar–Wien.

⁹ Brown, Peter (2003): *Szent Ágoston élete*. Osiris Kiadó, Budapest. 350–366.

¹⁰ Brown, Peter (1993): *A szentkultusz kialakulása és szerepe a latin kereszténységben*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest. 115–118.

¹¹ Ambrosius további szentek ereklyéit is átvitette: Vitalis és Agricola mártírok ereklyéit Bolognából Firenzébe, Nazarius ereklyéjét a milánói bazilikába. Wenz-Haubfleisch, Annegret: i. m. 52. 5. megj.; vö.: Angenendt, Arnold (1997): *Wallfahrt, Grab und Reliquien. Communio. Internationale Katholische Zeitschrift*, 26, Mai–Juni, 227–236.

anába vitette és az oltár alatt elhelyeztette.¹² Ezt követően az ereklyekultusz következő fellendülése Szent István¹³ protomártír maradványainak a Jeruzsálem melletti Kaphar Gamala területén történt megtalálásával (415) indul meg,¹⁴ ereklyéit pedig később számos észak-afrikai templomba eljuttatták. Ennek az ereklyének egy darabja érkezett meg 418 körül Uzalisba, ahol Augustinus barátja, Evodius püspök (396/397–430) támogatta a vértanú kultuszát. Innen az ereklyéket más észak-afrikai településekre osztották szét: Aquae Tibilitanae, Castellum Sinitense, Calama¹⁵ és Hippo részesültek belőlük. A hamvak egy része 424/425-ben érkezett meg az utóbbi városba,¹⁶ ahol 425. június-júliusában az Augustinus által emeltetett „memoria”¹⁷ oltára alatt helyezték el, amelyet a bazilika közelében építettek fel.¹⁸ A Szent István ereklyéi körül kialakult liturgikus gyakorlatban az ún. „libelli miraculorum” csodafeljegyzései is szerepet kaptak. Arról, hogy a vértanú ereklyéi pozitív fogadtatásra találtak Hippó városában, nemcsak Augustinus beszédei,¹⁹ a *De civitate Dei* 22.

¹² Ambrosius maga is ír erről a testvérének, Marcellinának szóló levelében: *Ambrosi epistula ad sororem Marcellinam* (Epistula XX). <https://www.thelatinlibrary.com/ambrose/epist.html> (letöltés dátuma: 2022. 06. 08.). Augustinus szintén beszámol erről: Reale, Giovanni (2012): *Agostino Confessioni, Testo latino a fronte*. Bompiani, Milano. (Liber IX. Caput 7.) 840–842.

¹³ Szent István protomártírról lásd: ApCsel 6,1–8,2.

¹⁴ Dochorn, Jan: *Revelatio Stephani*. https://www.academia.edu/44506736/Revelatio_Stephani (letöltés: 2022. 06. 08.).

¹⁵ Ezekben a városokban is történtek gyógyulások az ereklye átszállítása idején: a tibilitai vizeknél az ottani püspök, Praeiectus vitte el az ereklyét, mely esemény során egy vak asszony gyógyult meg. A sinitai várnál az ereklyék megérintésekor Lucillus püspök gyógyult ki a súlyos fekélyből. Calamában a mártír maradványait vivő Possidius püspök gyógyult meg. Signori, Gabriela (2007): *Wunder. Eine historische Einführung*. Campus Verlag, Frankfurt am Main. 19.

¹⁶ Augustinus ezekkel a kifejezésekkel ír Szent István vértanú ereklyéjéről: „*exiguus pulvis*,” „*cinis*,” „*caro Sancti Stephani*” (*Sermo* 317,1. [PL, 38.] 1435.). Az uzalisi „*csodakatalógusban*” homályos marad az ereklye leírása: „*ampulla quaedam [...] intra se habens sanguinis quamdam aspersionem et aristarum quasi ossium significationem*” (De Miraculis Sancti Stephani Protomartyris. Migne, Jacques-Paul (1845): *Sancti Aurelii Augustini Hippoensis Episcopi Opera Omnia [...]*. [Patrologia Latina, 41.] Ex typis J. P. Migne, Parisiis. 834.)

¹⁷ A „memoria” szó jelentheti a mártír emlékhelyét, de a vértanú ereklyéjét, ereklyetartóját is. Onasch, Konrad (1981): *Liturgie und Kunst der Ostkirche in Stichworten unter Berücksichtigung der Alten Kirche*. Koehler&Amelang, Leipzig. 261–262.

¹⁸ Ezen az emlékhelyen egy mára elveszett, négy versből álló epigramma volt, amelyet valószínűleg maga Augustinus írt, illetve valószínűsíthető, hogy egy freskó is tartozott hozzá, amely a vértanú megkövezését ábrázolta. Partoens, Gert: Stephanus martyr. *Augustinus-Lexikon online*. https://www.schwabeonline.ch/schwabe-xaveropp/elibrary/start.xav?start=%2F%2F%2A%5B%40attr_id%3D%27a1_productpage%27%5D#_elibrary_%2F%2F%5B%40attr_id%3D%2710.24894%2FAL.StephanusMartyr%27%5D__1654673525806 (letöltés dátuma: 2022. 06. 08.).

¹⁹ *Sermo*, 317–319, 320, 322, 324, 330.

könyvének 8–10. fejezetei,²⁰ hanem Augustinusnak a csodák gyűjtésére indított kezdeményezése is bizonyítja.

A *De civitate Dei* „csodafejezete”

Az ereklyékkel való közvetett kapcsolat eredményeként sokszor megtörtént csodák egyházilag szorgalmazott hitelesítését, illetve a rendkívüli esetek minél szélesebb körben való ismertté tételét szolgálta az Augustinus által összeállított ún. „libelli²¹ miraculorum”. A gyűjtemény keletkezésének ideje alatt (426/427) a csodák száma csak Hippó városában közel 70 volt, Calamában jelentősen magasabb,²² mialatt az első Szent István-emplék helyen, Uzalisban csak abban az időben kezdődtek az Augustinus által szorgalmazott feljegyzések,²³ melyek a *De miraculis sancti Stephani*²⁴ című gyűjteményben maradtak fenn.

Augustinus a műveiben a csoda három típusát különbözteti meg: 1. A fizikai szinten véghezvitt csodák mindenki számára látható, nem szokványos dolgok (*De Genesi ad litteram*, 6,25.) az igazi csodák azonban a lélekben mennek végbe (*Sermo*, 98.1.). 2. Pszichológiai síkon a csoda olyan jelenség, amely szokatlan természetével a néző megdöbbenését (mirari) váltja ki (*De utilitate credendi*, 16,34.). 3. Teológiai értelemben a csoda egy Istentől származó jel, melynek célja, hogy kimozdítsa az embert a lelki zűrzavarból és felkeltse benne a hitet.²⁵ Augustinus Szent István marad-

²⁰ Cap. 8. De miraculis, quae ut mundus in Christum crederet facta sunt et fieri mundo credente non desinunt.; Cap. 9. Quod uniuersa miracula, quae per martyres in Christi nomine fiunt, ei fidei testimonium ferant, qua in Christum martyres crediderunt.; Cap. 10. Quanto dignius honorentur martyres, qui ideo multa mira obtinent, ut deus uerus colatur, quam daemones, qui ob hoc quaedam faciunt, ut ipsi di esse credantur.

²¹ A „libellus” szó alapjelentése „könyvecske, kicsi írás,” a római jogi nyelvben azonban mást jelent: a hatósághoz vagy a császárhoz benyújtott különböző írásbeli beadványokra vonatkozik. Az Augustinus-lexikon szerint a hippói püspök 179 alkalommal használja műveiben a „libellus” szót mindkét jelentésben.

Hübner, Wolfgang: Liber (libellus). https://www.schwabeonline.ch/schwabe-xaveropp/elibrary/start.xav?start=%2F%2F%2A%5B%40attr_id%3D%27a1_productpage%27%5D#__elibrary__%2F%2F%5B%40attr_id%3D%2710.24894%2FAL.Liber%27%5D__1654778618105 (letöltés: 2022. 06. 09.).

²² „Nondum est autem biennium, ex quo apud Hipponem Regium coepit esse ista memoria, et multis, quod nobis certissimum est, non datis libellis, de iis quae mirabiliter facta sunt, illi ipsi qui dati sunt ad septuaginta ferme numerum pervenerant, quando ista conscripsi. Calamae vero, ubi et ipsa memoria prius esse coepit, et crebrius dantur, incomparabili multitudine superant.” *De civitate Dei* 22,20.

²³ „Uzali etiam, quae colonia Uticae, vicina est, multa praeclara per eundem Martyrem facta cognovimus: cuius ibi memoria longe prius quam apud nos, ab episcopo Evodio constituta est. Sed libellorum dandorum ibi consuetudo non est, vel potius non fuit: nam fortasse nunc esse jam coepit.” *De civitate Dei*, 22,21.

²⁴ Lásd: 16. jegyzet.

²⁵ Vö.: Roessli, Jean-Michel (2012): *Mirabilia, miraculum*. In: Robert Dodaro – Cornelius

ványainak Hippóba történt megérkezésétől (424) kezdve gyűjtötte a csodás esetek leírásait, melyre más püspököket is buzdított.²⁶ Bár Gervasius és Protasius mártírok ereklyéinek átvitelekor is történtek csodák,²⁷ sem Milánóban, sem az észak-afrikai kegyhelyeken nem kezdtek el ezeknek az eseteknek a szisztematikus gyűjtését.²⁸ A Szent István-ereklye megérkezése, valamint annak emlékhelyén történő elhelyezése alkalmából és felszentelése emléknapiján tartott beszédeiben Augustinus az általa szorgalmazott ereklyekultusznak²⁹ Krisztus-központú irányt ad: nemcsak a mártír tisztelete céljából állítanak oltárt a benne elrejtett ereklyével, hanem Isten, illetve Krisztus hódolatára is, aki a vérével megváltotta a mártírt,³⁰ és aki, ahogy István is, nem a saját nevében tett csodákat. Az ereklye így jelle válik: amennyiben a mártírok Krisztus testi feltámadásának tanúként haltak meg, ez beigazolódik az ereklyéjük ereje segítségével és a közbenjárásukra végbemenő csodák által,³¹ így a feltámadásba vetett hit megerősítést nyer.³² A csodás események azért történnek, hogy a világ higgyen Krisztusban, és akkor sem szűnnek meg ezek, amikor a világ már hisz. Augustinus azt mondja, hogy a saját korában is történnek

Mayer – Christof Müller (hrsg.): *Augustinus-Lexikon*, vol. 4. Verlag Schwabe, Basel. 25–29.

²⁶ A *De miraculis Sancti Stephani protomartyris* című munka Evodius püspök megbízásából készült Augustinus szorgalmazására. A két részből álló csodagyűjtemény ismeretlen szerző tollából származik, valószínűleg a klérus egyik tagja állíthatta össze. A szöveg Augustinus Uzaliban tett látogatását követően, tehát 424 nyara után keletkezhetett. A gyűjtemény 20 csodás esetet mond el, két különböző olvasóközönséget megcélózva: az első könyv történeteit a mártírhoz kapcsolódó ünnepnapon felolvasták a hívők előtt, míg a második könyv szövege az uzalisi klérus épülését szolgálta. Wenz-Haubfleisch, Annegret: i. m. 57–59.

²⁷ Egy Severus nevű férfi visszanyerte a látását, néhányan pedig démonoktól szabadultak meg. Vö.: „*Cum enim prolata et effossa digno cum honore transferrentur ad Ambrosianam basilicam, non solum quos inmundi vexabant spiritus confessis eiusdem daemonibus sanabantur, verum etiam quidam plures annos caecus civis civitatisque notissimus, cum populi tumultu ante laetitiae causam quaesisset atque audisset, exiit eoque se ut duceret suum ducem rogavit.*” *Confessiones*, IX. 7.16.; „*ad Mediolanensium corpora martyrum in eadem civitate caecum illuminatum fuisse,*” *Retractiones*, I.13.

²⁸ Ambrosius püspök a mártírokat nem szükséghelyzetekben megszólítandó segítőként tisztelte, hanem közbenjárókként a mennyi ítélszék előtti bűnbocsánat és az örök üdvösség elnyerésével kapcsolatban. Wenz-Haubfleisch, Annegret: i. m. 53.

²⁹ Vö.: „*portant sane secum reliquias beatissimi et gloriosissimi martyris Stephani, quas non ignorat sanctitas vestra, sicut et nos fecimus, quam conuenienter honorare debeatis,*” *Epistola*, 212.

³⁰ *Sermo*, 317,1.

³¹ „*Stephanum sanctum fecisse miracula in nomine Christi, nullum autem miraculum fecisse Dominum Christum in nomine Stephani*”, *Sermo*, 319,1.

³² „*...cui, nisi huic fidei adtestantur ista miracula, in qua praedicatur Christus resurrexisse in carne et in caelum ascendisse cum carne? quia et ipsi martyres huius fidei martyres, id est huius fidei testes, fuerunt [...] pro ista fide mortui sunt [...] ut in his miraculis tanta ista potentia sequeretur,*” *De civitate Dei*, 22,9. Vö.: „*Credamus ergo eis et vera dicentibus et miraculantibus, dicendo enim vera passi sunt, ut possint facere mira,*” *De civitate Dei*, 22,10.

csodák, ahogy régebben is történtek, és minden ilyen eset azt igazolja, hogy Krisztus fölment a mennybe azzal a testtel együtt, amelyben feltámadt. A csodás eseményeket – szerinte – korábban teljesen megbízható könyvekbe jegyezték fel, és ezeket a történeteket az emberek azért olvassák, hogy higgyenek bennünk.³³

Augustinus *De civitate Dei* című művének 22. könyvében olyan csodák sorozatáról számol be, amelyek részben imádkozás vagy szentségek által, részben ereklyék tisztelete révén, Szent István különböző emlékhelyein mentek végbe.³⁴ Az ereklyét Isten adta, Ő engedte meg, hogy megtalálják és elszállítsák.³⁵ A mártírok maradványainak felfedezése és átadása az isteni irgalom³⁶ hatalmasságát tárta fel: a keresztény közösség egy olyan értékes dologhoz juthatott, mint a szent halott praesentiája.³⁷ A szentélyeknél feljegyzett gyógyító csodák Isten hatalmát tanúsítják, Augustinus úgy gondolja, hogy ezt a hatalmat leginkább azokon a helyeken lehet megtapasztalni, ahol azok a halottak nyugszanak, akik a feltámadás kegyelmének reményében készek voltak mártírhalált halni.³⁸

A *De civitate Dei* 22. könyvének 8. fejezete, amely több mint húsz beszámolót foglal magába, két részből áll: az elsőben a püspök olyan csodákat ismertet, amelyek korábbi időkben történtek Észak-Afrika különböző részein. A második rész csodái a Szent István-ereklyék tiszteletéhez

³³ „In eisdem quippe veracissimis libris cuncta conscripta sunt, et quae facta sunt, et propter quod credendum facta sunt.” *De civitate Dei* 22,8.1.

³⁴ „Nam etiam nunc fiunt miracula in eius nomine, sive per sacramenta eius sive per orationes vel memorias sanctorum eius; sed non eadem claritate inlustrantur, ut tanta quanta illa gloria diffamantur.” *De civitate Dei*, 22,8.1.

³⁵ „Latuit tanto tempore corpus eius, processit quando Deus voluit, illuminavit terras, tanta miracula fecit.” *Sermo*, 319,6.

³⁶ A csodagyűjtemény szövegét vizsgálva felfedezhető Augustinus csodás eseményekkel kapcsolatos nézeteinek változása: A fiatal Augustinus 390 körül még kritikusan vélekedik a csodákról: az elődök még engedelmeskedtek a látható csodáknak, és miattuk van az, hogy az utódok számára már nem szükségesek ezek a csodák. Amióta a katolikus egyház az egész világon elterjedt és szilárd alapokon áll, nincs szükség látható csodákra. Vö.: *De vera religione*, 25, 47. Az idős Augustinus 400 után már annál jobban támogatja a csodás gyógyulásokat, melyek közül egynek maga is tanúja volt, ahogy ezt kifejti a *De civitate Dei* című munkája 22. könyvének 8. fejezetében. Mialatt fiatalkori éveiben a mindenható Isten képéből indult ki, idősebb korában a csodás gyógyulásokkal kapcsolatban egyre inkább a kegyelem Istenének működéséről beszél. Vö.: Roessli, Jean-Michel (2012): i. m. 25–29.

³⁷ Amikor Szent István koporsója feltűnt, az isteni kegyelem mindenkit elborított: „*Qui cum apparuissent domni Stephani thecam, statim terrae motus factus est, et tanta suavitas et fragrantia odoris inde ingressa est, quantam nullus hominum se meminuit vel audisse vel sensissi: ita ut putaremus nos in amoenitate paradisi esse positos. [...] Et ipsa hora mox de odore suavitatis ejus septuaginta et tres animae curatae sunt.*” *Epistola Luciani ad omnem ecclesiam, de revelatione corporis Stephani martyris primi et aliorum*, 8. Migne, Jacques-Paul: i. m. 815.

³⁸ *De civitate Dei*, 22.9.

kötődve a mártír észak-afrikai emlékhelyein³⁹ következtek be néhány évvel korábban. Augustinus tehát nem olyan csodagyűjteményt állított össze, amely egy bizonyos kultuszhelyhez kapcsolódik, hanem Észak-Afrika egész területéről írt le gyógyulásokat és egyéb csodás eseményeket.⁴⁰

A szerző a Szentírás kánonját állítja szembe az újabb csodák terjesztésével: „*A Szentírás szükségképpen meghatározott kánonja ugyanis a múltbeli csodákat mindenfelé felolvastatja, és minden nép emlékezetébe belevéseti. Ami viszont az újabb csodákat illeti, alig-alig válnak ismertté még abban a városban vagy helységben is, ahol megtörténtek.*”⁴¹ Hiszen csak kevesen értesülnek róluk, a többiekhez pedig már el sem jut a különös események híre. Amikor másoknak mesélik el ezeket, akkor pedig nem hitelesíti őket akkora tekintély, hogy az emberek fenntartások nélkül elhiggyék őket. A csodák felsorolásának végén Augustinus újra hangsúlyozza írásba foglalásuk szükségességét: „*Ma is számos csoda történik*⁴² *tehát [...] ezek a csodák azonban nem azon a módon lesznek ismertté, mint amazok, és a gyakori olvasás, amely elejét veszi a feledésnek, nem morzsolgatja őket, mint az emlékezés kavicsát. Még ahol gondoskodnak is róla, amint mostanában nálunk kezd kialakulni, hogy azoknak a könyvecskéit, akik e jótéteményekben részesülnek, nyilvánosan felolvassák, ott is csak egyszer hallják az éppen jelenlévők, a többség viszont nincs ott, úgyhogy néhány nap múlva már azok sem képesek megőrizni elméjükben a hallottakat.*”⁴³

³⁹ Karthago, Curubis, Uzalis, Fussala, Villa Victoriana, Hippo, Calama, Aquae Tibilitanae, Castellum Sinitense.

⁴⁰ A *De miraculis Sancti Stephani* c. munka az első olyan gyűjtemény, amely egyetlen helyen, az Uzalisban történt csodákat foglalja össze.

⁴¹ *De civitate Dei* 22,8.1., fordítása: Dér Katalin – Heidl György (ford.): (2009): Szent Ágoston: *Isten városáról*, IV. kötet. *XVII–XXII. könyv*. Kairosz Kiadó, Budapest. 468.

⁴² Augustinus korábban a *De vera religione* című írásában még így vélekedett a csodákról: „*Cum enim Ecclesia catholica per totum orbem diffusa atque fundata sit, nec miracula illa in nostra tempora durare permissa sunt, ne anima semper visibilia quaereret, et eorum consuetudine frigeret genus humanum, quorum novitate flagravat: nec iam nobis dubium esse oportet iis esse credendum, qui cum ea praedicarent quae pauci assequuntur, se tamen sequendos populis persuadere potuerunt.*” (*De vera religione*, 25,47.; vö.: *Sermo*, 88,3.) A *Retractiones* című művében korigálja a korábban leírtakat: „*Item quod dixi: Nec miracula illa in nostra tempora durare permissa sunt, ne anima semper visibilia quaereret, et eorum consuetudine frigeret genus humanum, quorum novitate flagravat, verum est quidem; non enim nunc usque, cum manus imponitur baptizatis, sic accipiunt Spiritum Sanctum, ut loquantur linguis omnium gentium, aut nunc usque ad umbram transeuntium praedicatorum Christi sanantur infirmi, et si qua talia tunc facta sunt, quae postea cessasse manifestum est. Sed non sic accipiendum est quod dixi, ut nunc in Christi nomine fieri miracula nulla credantur. Nam ego ipse, quando istum ipsum librum scripsi, ad Mediolanensium corpora martyrum in eadem civitate caecum illuminatum fuisse iam noveram et alia nonnulla, qualia tam multa etiam istis temporibus fiunt, ut nec omnia cognoscere nec ea quae cognoscimus, enumerare possimus.*” *Retractiones*, I. 13,7.

⁴³ *De civitate Dei* 22,8.1., fordítása: Dér Katalin – Heidl György: i. m. 482.

A hippói püspök maga is gyakran felkereste azokat, akikkel csoda történt azért, hogy személyesen szerezzon információkat. A curubisi színesz, miután kigyógyult betegségeiből, Augustinus kérésére Karthágóba ment, annak ellenére, hogy az egyházfő megbízható emberektől hallott az esetről.⁴⁴ A Karthágóban élő Innocentia mellrákból való csodás felgyógyulásával kapcsolatban Augustinus ezt írja: „Amikor az esetről értesültem, és erősen bosszankodtam, hogy ilyen nagyszerű csoda, amely ebben a városban egy cöppet sem jelentéktelen személyiséggel történt, ennyire homályban marad, jónak láttam figyelmeztetni, sőt mintegy megdorgálni az asszonyt.”⁴⁵ Miután kiderült, hogy a nő mellett lévő asszonyok sem tudnak semmit az esetről, a püspök kikérdezte Innocentiát, aki végül mindent elmondott.

Augustinusnál a csodák írásban történő megörökítésében kiemelkedő szempontként jelenik meg az *auctoritas* mint a csoda hitelesítője.⁴⁶ Az auctoritas ezekben a leírásokban egy előkelő és szavahihető, legtöbbször keresztény ember, aki vagy a csoda alanya, vagy pedig szemtanúja volt az eseményeknek.⁴⁷ A *De civitate Dei* „csoda-fejezete” nagy részben olyan eseteket tartalmaz, amelyeknek Augustinus maga is tanúja volt, vagy pedig megbízható forrásból értesült róluk. A karthágói ügyvéd, Innocentius gyógyulását szemtanúként tapasztalta meg,⁴⁸ rajta kívül még jelen volt Aurelius, Karthágó későbbi püspöke, valamint számos orvos, akik a beteget gyógyították. A hippói püspök milánói tartózkodása alatt egy vak ember visszanyerte látását, amely „sokak előtt ismeretes lehetett, részint mert ez nagy város, részint mert akkoriban a császár is ott tartózkodott, és hatalmas tömeg tanúsítja az eset megtörténtét”.⁴⁹ A gyűrűről szóló történet végén a püspök megjegyzi: „Előkelő nőről van szó, aki születésében és házasságában is nemes, ráadásul Karthágóban lakik. Sem a város, sem az érintett személy jelentősége nem engedi meg, hogy a dolog rejtve maradjon a keresők előtt.”⁵⁰ Az írásba foglalás mellett tehát az is nagyon fontos, hogy olyan tekintély igazolja őket, akinek a neve láttán az olvasóban semmi kétség nem marad a hitelességet illetően. Augustinus leírásaira jellemző a nyel-

⁴⁴ „Nos autem cum hoc comperissemus, jubente sancto episcopo Aurelio, etiam ut veniret Carthaginem fecimus: quamois a talibus prius audierimus, de quorum fide dubitare non possemus.” *De civitate Dei*, 22,8.5.

⁴⁵ *De civitate Dei*, 22,8. 3., fordítása: Dér Katalin – Heidl György: i. m. 472.

⁴⁶ Az auctoritasról lásd: Óbis Hajnalka (2007): Szent Márton csodatevő levele. In: Tóth Orsolya (szerk.): *Pannóniától Galliáig. Szent Márton és kultusza*. (Hereditas Graeco Latinitatis, VI.) Debrecen. 18–28.

⁴⁷ Óbis Hajnalka (2018): „Fiunt ergo etiam nunc multa miracula”. Csoda, nyilvánosság, emlékezet Augustinusnál. In: Tóth Orsolya (szerk.): *Miraculum. A csodák szerepe és jelentősége az európai kultúrtörténetben*. (Hereditas Graeco-Latinitatis, VII.) Debrecen. 156–168.

⁴⁸ *De civitate Dei*, 22,8.3.

⁴⁹ *De civitate Dei*, 22,8.2., fordítása: Dér Katalin – Heidl György: i. m. 469.

⁵⁰ *De civitate Dei*, 22,8.21., fordítása: uo. 481–482.

vi egyszerűség, ugyanakkor a nagyfokú részletesség és szemléletesség is: mindig pontosan megnevezi az események helyszínét, megadja az érintett nevét, rangját, foglalkozását, valamint a tanúk nevét.

A leírt történetekben legtöbbször súlyos betegségből való felgyógyulásról van szó, de olvashatunk démonok kiűzéséről, megtérésről és tárgyakkal kapcsolatos csodákról is. A Szent csodatevő ereje is különböző módokon nyilvánult meg. A gyógyulás bekövetkezhetett vértanúk emlékhelyein,⁵¹ szentek ereklyéi mellett.⁵² Több esetben nem a beteget érintették hozzá az ereklyéhez, hanem a ruháját, melyet később ráadtak/terítettek, és a beteg meggyógyult.⁵³ Más esetben virágokat érintettek a mártír ereklyéjéhez, amelyek a beteggel vagy halottal való érintkezést követően annak gyógyulását, halálból való visszatérését eredményezték.⁵⁴ Gyógyulást hozott továbbá néhány hívőnek a Szentföldről származó föld,⁵⁵ a szent olaj⁵⁶ és a keresztség is.⁵⁷

A csodák igazolását szolgálták a leírásokban az adatok rögzítése mellett az újra és újra ismétlődő toposzok. A toposz egyfajta irodalmi vándortéma vagy gyakran visszatérő motívum, mely újból és újból azonos (hasonló) értelemben jelenik meg a legkülönbözőbb korokban, legkülönbözőbb szerzők műveiben.⁵⁸ A mirákulumirodalom már az ókori Görög-

⁵¹ A vértanúk emlékhelyeivel kapcsolatban Augustinus hangsúlyozza, hogy a mártírok nem istenek, nem emelnek templomokat a tiszteletükre, és nem hasonlíthatóak össze a pogány istenekkel vagy démonokkal. A mártíroknak nem mutatnak be külön áldozatot, hanem az emlékhelyeiken lévő oltárokon mindig Istennek mutatnak be áldozatot. Az áldozat Krisztus teste, amit nem a mártíroknak ajánlanak fel, hiszen ők maguk is Krisztus teste. Az emlékhelyek csodatevő ereje az adott vértanú hitének ereje révén hozza működésbe Krisztus csodatevéletét. (*De civitate Dei*, 22,10.)

⁵² Szent István vértanú maradványainál gyógyult meg két köszvényes polgár és egy idegen is. (*De civitate Dei*, 22,8.14.)

⁵³ Egy Caspaliana nevű birtokon egy fogadalmas nővért súlyos betegség gyötört, ruháját az ereklyéhez vitték, ő azonban közben meghalt. Szülei letakarták a holttestet a ruhával, a nőbe pedig visszatért a lélek. (*De civitate Dei*, 22,8.16.). Egy Bassus nevű férfi a vértanú emlékhelyén imádkozott beteg lányáért, akinek a ruháját is elvitte oda. Hazatérve látta, hogy a gyermek már halott, miután azonban a ruhát ráterítette a lányra, az visszatért a halálból. (Uo. 11,8.17.)

⁵⁴ Amikor Szent István ereklyéjét a tibilitai vizekhez vitték, egy vak asszony kérte, hogy vezessék az ereklyét vívő püspökhöz. A virágokat, melyeket magával vitt, a maradványokhoz érintették, majd az asszony szeméhez, így visszanyerte látását. (*De civitate Dei*, 22,8.10.)

⁵⁵ Ez űzte ki a gonosz szellemeket egy Hesperius nevű egykori néptriunus házából, és ugyanettől a földtől gyógyult meg egy paralízises fiatalember, aki a földnél imádkozott. (*De civitate Dei*, 22,8.6.)

⁵⁶ Egy Irenaeus nevű pénztáros fia meghalt, testét a vértanú olajával kenték meg, és ő föléledt. (*De civitate Dei*, 22,8.18.)

⁵⁷ A mellrákban szenvedő Innocentia úgy gyógyult meg gyógyíthatatlan betegségéből, hogy egy megkeresztelkedett nő megjelölte őt a betegség helyén Krisztus jelével. (*De civitate Dei* 22,8. 3.)

⁵⁸ Toposzok fajtái a mirákulumok igazolására: Knapp Éva (1983): Remete Szent Pál csodái. A budaszentlőrinci ereklyéhez kapcsolódó mirákulumfölgjegyzések elemzése. *Száz-*

országban saját toposzokkal rendelkezett.⁵⁹ A korai egyházban a mártírok aktáiban, a szentek életrajzaiban és a szentbeszédekben használták a toposzokat.⁶⁰ A keresztény középkor később átvette ezeket az irodalom és költészet különböző területein.

A mirákulumirodalom legismertebb toposza annak a hangsúlyozása, hogy végtelen sok csoda történt. Ez a toposz rokon az ún. „brevitas-formával,” amikor az író arról tudósít, hogy a Szent több csodát tett, mint amennyit ő le tudna írni.⁶¹ Miután a földi gyógymódok hatástalanok voltak, az érintettek végső esetben az égi szférához fordultak. Gyakori toposz a szövegekben annak említése, hogy az orvosok nem tudtak segíteni a betegen.⁶² A Szent segítségének nagyságára utal a probléma mértékének kiemelése.⁶³ A helyzet súlyossága és a csoda szembeállítását szolgálta annak elmondása, hogy már megtették a temetési előkészületeket, vagy a beteg már meg is halt, s ezt követően tért vissza a halálból csodálatos módon.⁶⁴

A feljegyzett csodatörténeteket a nép előtt felolvasták a templomban,⁶⁵ ezért is buzdították az érintett személyeket az események leírására: „*Petroniát, azt az előkelő nőt, aki súlyos és állandósult betegségéből [...] meggyógyult, [...] arra buzdítottuk, hogy adjon ki emlékiratot az esetről, melyet*

zadok, 117. évf. 524–545.; Tüskés Gábor – Knapp Éva (1982): Egy dunántúli búcsújáróhely a XVIII. században. A homokkomáromi mirákulumoskönyv tanulmányai (1751–1786). *Ethnographia*, XCIII. évf. 276–280.; Harmening, Dieter (1966): Fränkische Mirakelbücher: Quellen und Untersuchungen zur historischen Volkskunde und Geschichte der Volksfrömmigkeit. *Würzburger Diözesan-Geschichtsblätter*, 28. évf. 64.

⁵⁹ Vö.: Weinreich, Otto: i. m. 195–202.

⁶⁰ Onasch, Konrad: i. m. 360.

⁶¹ „*Quid faciam? Urget huius operis implendi a promissio, ut non hic possim omnia commemorare quae scio [...] quos jam nunc, ut ignoscant, rogo: et cogitent quam prolixo laboris sit facere, quod me hic non facere suscepti operis necessitas cogit.*” (*De civitate Dei*, 22,8.20.)

⁶² „*rem, sicut medici dicunt, nullis medicamentis sanabilem. Aut ergo praedici solet, et a corpore separari membrum ubi nascitur; aut, ut aliquanto homo diutius vivat, tamen inde morte quamlibet tardius adfutura, secundum Hippocratis, ut ferunt, sententiam*” (*De civitate, Dei* 22,8.3.); „*in quo medicorum adjutoria cuncta defecerant*” (uo. 22,8.21.).

⁶³ „*Sed oculus ejus in maxillam fusus, tenui venula ab interiore quasi radice pendeat, totumque ejus medium, quod nigellum fuerat, albicaverat*” (*De civitate Dei* 22,8.7.); „*Puerum quemdam parvulum, cum in area luderet, exorbitantes boves qui vehiculum traherent, rota obriverunt, et confestim palpitavit expirans.*” (Uo. 22,8.15.)

⁶⁴ „*Ibi cum jaceret, vel morti proximus, vel simillimus mortuo*” (*De civitate Dei* 22,8.7.); „*quae antequam revocaretur, illa defuncta est*” (uo. 22,8.16.).

⁶⁵ A történetek felolvasása nem a liturgikus „lectio,” hanem a „promulgatio” értelmében történt, tehát a csodás események hírüladását szolgálta (Signori, Gabriela: i. m. 42.). A csodák kihirdetésének ez a formája egészen a felvilágosodás időszakáig volt gyakorlatban. Lásd Schäfer, Karl Heinrich (1938): *Das Mirakelbuch von St. Maria im Elende am Harz*. In: Georg Schreiber [hrsg.]: *Deutsche Mirakelbücher. Zur Quellenkunde und Sinngebung*. L. Schwann, Düsseldorf. 156. A későbbi századokban egyes kegyhelyeken (pl. Altötting) kiválasztották a kéziratok gyűjteményekből a leghatásosabb történeteket, majd ezekből röpiratokat állítottak össze. Lásd: Theopold, Wilhelm (1983): *Mirakel. Heilung zwischen Wissenschaft und Glauben*. Verlag Karl Thieme, München. 65–66.

felolvashatnak a nép számára, aminek ő igen készségesen eleget is tett.⁶⁶ Augustinus szerint mindenki által ismert és emlékezetes a két testvér, Paulus és Palladia gyógyulása. Paulus gyógyulása húsvétvasárnap reggel, a templomot megtöltő nép szeme láttára következett be, amelyről a püspök szentbeszédében szolt néhány szót, ami azt mutatja, hogy Augustinus a csodás eseteket prédikációiban is felhasználta.⁶⁷ Később, a fiúval ebédelve, megismerte az ő és testvérei történetét. Az ünnep harmadik napján a nép előtt felolvasták a fiú által elmondottakat⁶⁸ úgy, hogy közben a püspök kiállította a lépcsőre az egészséges fivért és mellé a még beteg, rángatózó nővért is. A „könyvecske” felolvasása után Palladia imádkozni kezdett a mártír sírjánál, majd Paulushoz hasonlóan ő is álomba zuhant és meggyógyult: *„Ekkor viszont a csodálattól oly hatalmas hangzavar támadt mind a férfiak, mind a nők részéről, hogy úgy tűnt, sosem lesz vége a meghatottsággal vegyes folyamatos zajongásnak. [...] Isten dicséretét zengték szavak nélküli hangon, akkora hangerővel, hogy alig bírta elviselni a fülünk. és mi más töltötte be az örvendezők szívét, mint Krisztus hite, amiért István vérét ontották?”*⁶⁹

A csodákról szóló elbeszélések megörökítése azért is fontos, mert az emberek mindennapjai, szükséghelyzetei mellett bepillantást engednek a korabeli keresztények életébe.⁷⁰ Augustinus az általa összegyűjtött feljegyzésekkel tehát a csodát és ezzel együtt az ereklyéhez kapcsolódó csodás eseményeket beépítette a kereszténységbe, és a csoda a keresztény hit részévé, a hippói püspök tevékenységének köszönhetően a keresztény hit megerősítésének eszközévé vált.⁷¹

Csodatörténetek az eredeti pócsi kégyképnél Bécsben, a 18. században

Az eredeti pócsi ikont az első csodás könnyezést (1696. november 4. – december 8.) követően, 1697 júliusában szállították Bécsbe I. Lipót császár parancsára. Mialatt a kegyképet a város összes templomában nyilvánosan bemutatták,⁷² Savoyai Jenő herceg Zentánál győzelmet aratott

⁶⁶ *De civitate Dei*, 22,8.21., fordítása: Dér Katalin – Heidl György: i. m. 481.

⁶⁷ *Sermo*, 320–324.

⁶⁸ Uo. 322.

⁶⁹ *De civitate Dei* 22,8.22., fordítása: Dér Katalin – Heidl György: i. m. 484–485.

⁷⁰ Láthatjuk például, hogy a karthágói egyház papjai naponta látogatják a beteg Innocenciuszt, vigasztalják és imádkoznak érte. Petronia, az istenfélő és előkelő asszony, még erősen a babonák rabja stb. Vö.: Stolz, Anselm O.S.B. (1926): Zu den Wunderkapiteln im 22. Buch der Civitate Dei. *Theologie und Glaube*, 18: 846–848.

⁷¹ Signori, Gabriella: i. m. 23.

⁷² Heylsamer Gnaden-Brunn In den Wunderthätigen Bild der weinenden Mutter Gottes von Pötsch In St. Stephans Dom-Kirchen zu Wienn. Das ist Ursprüngliches

a törökök felett (1697. szeptember 11.),⁷³ melyet később a híres szónok, Abraham a Sancta Clara (1644–1709) a Pócsi Istenszülő közbenjárásával, a kép bécsi jelenlétével kapcsolt össze. A pócsi ikon így a 17. század végén nemcsak Bécs, hanem az egész Habsburg Birodalom palládiumává vált.⁷⁴

Az eredeti pócsi kegyképnél történt imameghallgatásokat két nyomtatott mirákulumos könyv foglalja össze: az 1703-ban kiadott *Heylsamer Gnaden-Brunn*,⁷⁵ illetve ennek bővített kiadása, az 1739-ben megjelent *Erneuert- und vermehrter Gnaden-Brunn*.⁷⁶ Mindkét gyűjteményt *Christoph Zennegg* (1666–1712) jezsuita szerzetes nevéhez kapcsolják a források.⁷⁷ A kötetek nemcsak a kegykép előtt történt imameghallgatásokra világítanak rá, hanem fontos adatokkal szolgálnak az ikon bécsi kultuszával kapcsolatban is.⁷⁸

Herkommen dieses Gnaden-Bilds, Dessen übernatürlich auß denen Augen abgegossene Zäher zu Pötsch in Ungarn, Ankunfft desselben nacher Wienn, prächtige Einholung, und beständige Verehrung allda. Wie auch bey selben reichlich erhaltene Gnaden durch die ersten drey Jahr zu Trost Marianischer Herzen zusammen getragen und auß Befelch hoher Obrigkeit in dieses Wercklein verfasst. Wienn, gedruckt und zu finden bey Andreas Heyinger Universität Buchdrucker 1703. 28–46.; Erneuert- und vermehrter Gnaden-Brunn In dem Wunderthätigen Bild der weinenden Mutter Gottes von Pötsch, welches In original in der Wienerischen Metropolitan-Kirchen verehret wird. Das ist: Ursprüngliches Herkommen dieses Gnaden-Bilds, Dessen übernatürlicher Weis aus denen Augen abgeflossen Zäher zu Pötsch in Ungarn. Ankunfft desselben nach Wienn, Einholung und beständige Verehrung allda; wie auch bey selben bis in Jahr 1739. erhaltene Gnaden. Mit Genehmhaltung hoher Geistl Obrigkeit. Univ. Buchdr. 22–24.

⁷³ Bővebben: Szita László – Seewann, Gerhard (szerk.): (1997): *A legnagyobb győzelem. Dokumentumok az 1697. évi török elleni hadjárat és a zentai csata történetéhez*. G Nyomdász Bt., Pécs–Szigetvár; Oross András (2019): *Európa Géniusza. Savoyai Eugén élete és kora (1663–1736)*. Kronosz Kiadó, Pécs–Budapest. 99–100.; Mohay Tamás (2008): Mária, Pócs, Bécs. In: Verbényi István (szerk.): *Psallite sapienter. A 80 éves Béres György köszöntése. Festschrift zum 80. Geburtstag von Georg Béres*. Szent István Társulat, Budapest. 373–392.; uő: (2008): Zenta és Máriapócs: Adalékok a képkultusz és a történeti emlékezet kapcsolatához. In: Papp Richárd – Szarka László (szerk.): *Bennünk élő múltjaink. Történelmi tudat – kulturális emlékezet*. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta. 535–549.

⁷⁴ Földvári Katalin (2015): „Aller Sieg in Ungarn kommt durch Mariam”. Die Ikone „Maria Pocs” im Marienkult der Habsburger. *Folia Athanasiana*, 17: 93–117.; Éva Knapp – Gábor Tüskés (1998): „Abgetrocknete Tränen”. Elemente in der Wiener Verehrung des marianischen Gnadenbildes von Pötsch im Jahre 1698. *Bayerisches Jahrbuch für Volkskunde*, 93–104.; Knapp Éva (1996): „Abgetrocknete Tränen”. A pócsi Mária-ikon bécsi kultuszának elemei 1698-ban. In: Ivancsó István (szerk.): i. m. 61–79.

⁷⁵ *Heylsamer Gnaden-Brunn* [...] 1703.

⁷⁶ *Erneuert- und vermehrter Gnaden-Brunn* [...] 1739.

⁷⁷ Stöger, Johannes Nep. (1856): *Scriptores Provinciae Austriacae Societatis Jesu*. Vienna–Ratisbona. 405–406.; Sommervogel, Carlos (1898): *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*. Tome VIII. Bruxelles–Paris. 1488–1489.; Lukács, Ladislaus (1988): *Catalogus generalis seu Nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Jesu (1551–1773)*. Pars III: R–Z. Romae. 1897.

⁷⁸ Földvári Katalin (2024): Der Wiener Kult der Ikone „Maria Pocs” in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts im Spiegel der Mirakelbücher, Disszertáció, Debreceni Egye-

A gyűjtemények csodákat bemutató részei eltérő felépítésűek: míg a *Heylsamer Gnaden-Brunn* a történeteket kronológiai sorrendben ismerteti (1697-ből 8, 1698-ból 66, 1699-ből 90 imameghallgatás⁷⁹), addig az *Erneuert- und vermehrter Gnaden-Brunn* rövid formában újra közli a korábbi munka szövegeit, melyeket kiegészít az 1739-ig történt esetekkel (összesen 286 csodatörténet), szükséghelyzetek szerint 11 csoportra osztva.⁸⁰ A kötetek szövegeinek a szerkezete eltérő: az első könyv a beszámolókat különböző, latin nyelvű bibliai idézeteket magába foglaló áhítati résszel egybekötve, nagy részletességgel írja le, ennek újabb kiadása a tanítást és áhítati részeket elhagyva már csak a tényeket közli röviden.⁸¹ A feljegyzések szerkezete azonban terjedelemtől függetlenül mindig azonos. Először ábrázolnak egy olyan helyzetet, amely az érintett személy nézőpontjából kilátástalan vagy elviselhetetlen (betegség, baleset).⁸² Ezt követi a Szűzanyától történő segítségkérés, melyben a Szent közvetítőként jelenik meg Isten felé.⁸³ Végül láthatjuk a probléma isteni segítséggel történő hirtelen megoldódását; ez az esemény van tulajdonképpen csodaként interpretálva a bejegyzésekben.⁸⁴

A mirákulumok ábrázolásmódjával kapcsolatban a 17–18. századi szövegeket vizsgálva megfigyelhető, hogy az évszázadok során végbement változásoknak köszönhetően az 5. századi szövegekhez képest itt már

tem, Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola, 314.; uő: (2021): Die Elemente der Wiener Verehrung der Ikone Maria Pocs von 1697 bis zum 1796. *Folia Athanasiana*, 23: 69–99.; uő: (2020): The Cult of the Miraculous Icon of Máriapócs in Vienna. In: Szilveszter Terdik (ed.): *The Light of Thy Countenance: Greek Catholics in Hungary*. Debrecen. 304–308.; uő: (2017): Az eredeti pócsi ikon liturgikus tisztelete Bécsben a 18. században. In: Ivancsó István (szerk.): *A „Homo liturgicus” ünnepi szimpozion előadásainak anyaga, 2017. szeptember 29–30.* Nyíregyháza. 407–423.

⁷⁹ *Heylsamer*, 57–279.

⁸⁰ I. Mängel an den Augen abgewendt, II. Gefährlich in das Ohr gesteckte, oder geschlickte Sachen, III. Unheyl an den Händen, IV. Unheyl an Füßen, V. Frais und Hinfallend, VI. Hißige Kranckheit, VII. Unglück von Pferd und Wägen, VIII. Unterschiedlich unglückliche Fäll, IX. Wasser-Gefahr, X. Unterschiedliche andere Zufäll, XI. Unterschiedliche, theils langwürige, theils tödtliche Kranckheiten *Erneuert*, 39–114.

⁸¹ A mirákulumszövegek fajtáiról bővebben: Tüskés Gábor (1993): *Búcsújárás a barokk kori Magyarországon a mirákulumirodalom tükrében*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 51–52.

⁸² „Peter, ein zwey jähriges Söhnlein des Hannß Morkey, Bauern zu Petronell, hatte im rechten Aug einen gefährlichen Zustand, so daß er 5. Maden oder Wurm darinn hatte, und wegen schwerer Geschwulst des Gesichts beraubt lebte.”

⁸³ „Die betrübte Eltern suchten mit eyferiger Andacht Hülf bey dem weinenden Gnaden-Bild der seeligsten Mutter Gottes, und erhalten es auch...”

⁸⁴ „...massen nach vollbrachter Andacht die Wurm aus dem Aug des Knabens mit der Nadel sich haben ohnebeschwert heraus lassen nehmen, und hiermit ist dem Ubel völlig abgeholfen worden. Anno 1698.” *Erneuert*, 39.; vö.: Schneider, Ingo (1993): Anmerkungen zum Weltbild barocker Mirakelerzählungen. Leander Petzoldt – Siegfried de Rachewiltz – Ingo Schneider – Petra Streng (Hrsg.): *Das Bild der Welt in der Volkserzählung. Berichte und Referate des fünften bis siebten Symposions zur Volkserzählung. Brunnenburg/Südtirol 1988–1990*. Frankfurt am Main. 177.

minden esetben előtérbe kerül a fogadalmat tevő szubjektív nézőpontja, a szövegek erőteljesebben és realiztikusabban ábrázolják a fájdalmat.⁸⁵ A csodák ismertetése során látható a szenvedés és a megoldás egymással történő éles szembeállítás, ami a csoda jelentőségének hangsúlyozását szolgálja, így megjelenik az olvasó meggyőzésére való törekvés, ahol a szerző a csoda különlegességét, nagyságát húzza alá.⁸⁶ Az elbeszélések új, feszültséget okozó eleme továbbá a részletesség, az ábrázolások dramatizáltsága.⁸⁷

A csodás események hírül adásának módja jól látható a *Heylsamer Gnaden-Brunn* beszámolóí alapján. A leírások szerint a kegyelemben részesült személy a helyszínen adta tudtul⁸⁸ vagy közölte⁸⁹ az imameghallgatást. A hívők gyakran ajánlottak fel táblát, amelyen olvasható volt a szükséghelyzetből való megmenekülés története.⁹⁰ Gyermeük meggyógyulása után a szülők bemutatták őt a templomban,⁹¹ akinek pedig nem volt lehetősége elmenni a kegyhelyre, levélben írt beszámolót.⁹² Néhány esetben a csodatörténet végén megjegyzésre kerül, hogy mely tanúk támasztották alá írásban is az események valóságát.⁹³ A kegyelemben

⁸⁵ „Den 18. October 1698. hat Susanna Haiderin, von Znaim, ein Messer hierber gebracht, mit welchen sich ihr 66. jähriger alter Mann, ein Schuster, aus Unvorsichtigkeit ins Aug gestochen, worauf das Aug ganz umgekehret, und kohlschwarz worden ist; Derohalben verlobte sich das Weib zu unser lieben Frauen von Pötsch Kirchfahrt zu thun: alsobald verliessen ihn die zuvor erlittene grosse Schmerzen, das Aug nahm die Heylung an.” Erneuert, 168–169.

⁸⁶ Habermas, Rebekka (1988): Wunder, Wunderliches, Wunderbares. In: Richard van Dülmen (hrsg): *Armut, Liebe, Ehre. Studien zur historischen Kulturforschung*. Frankfurt am Main. 46–58.

⁸⁷ „Herr Joseph Reußner, zeigt an den 29. October Anno 1698. wie er sein 5. viertel-jähriges Kind Anna Lucia in der Nacht beym Armbt genommen, und aus Unvorsichtigkeit ausgesprenget, also daß das Kind 8. Stund das Armbl nicht rühren konte, und wegen grossen Schmerßen erbärmlich schrye.” Erneuert, 54.

⁸⁸ „...welche den 29. Julii zu schuldigen Ehren Mariae kundtgemacht/das ihrer Frauen Schwester Kind Helena Puffin [...] nach denen Blateren 6. Wochen stumm gewesen.” Heylsamer, 139–140.

⁸⁹ „...welche den 25. Augusti eine Kruken zum Gnaden-Bild von Pötsch gebracht hat/ unter Aussag/ daß sie 8. Tag [...] mit groß geschwollenen Lincken Fuß behafft gewesen” Heylsamer, 145.

⁹⁰ „...laut angebrachter Tafl an 10. Brachmonat/widerumb gesund worden.” Heylsamer, 199.

⁹¹ „Den 3. December hat den Johans Friderich Schlechts [...] Eheweib Maria Regina ihr Kind Franß Antoni in dritten jahr vorgezeiget/ dessen Finger rechter Hand verfaulet ware” Heylsamer, 174–175.

⁹² „Hanß Marl Kaysersl. Gutscher hat den Julii einen von Herrn Zercha Kaysersl. Feuerwercker zu Otmüß/ an Herrn Kaysersl. Zeugwarth Grassinger von Kraliß den 23. dito hieber geschriebenen Brieff vorgezeiget/ worinnen enthalten/das...” Heylsamer, 127.

⁹³ „Von Erzehlung glaubwürdigster Leuth/ nicht aber des Begnadeten sebst/ wird hierbey gerucket.” Heylsamer, 178.; „Den 5. Decembris hat sein Mutter Margaritha von ihme angezeigt und bezeuget/ wie er von eines anderen Kind mit den Ellenbogen in beiden Augen also verleset worden.” Heylsamer, 176.; Von Wahrheit der Sachen, zeigen schriftlich, Herr Wilhelm Wierß, und Herr Christian Bulke, Kaysersl. Hof-Chyrurgi. Anno 1697.”

részesültek tehát a 18. században már elmondták esetüket a kultuszhely klérusának, míg Augustinusnak magának kellett a történeteket összegyűjtenie. A pócsi kegyképhez kapcsolódó csodagyűjtemény szerkesztője buzdítja is a híveket a velük történt csodásnak vélt események híréül adására.⁹⁴

A hippói püspök beszámolóihoz hasonlóan a leírások a kora újkori mirákulumgyűjteményekben szintén tartalmazzák az érintett személy nevét, lakóhelyét és foglalkozását, melyet az események részletes ismertetése követ. Új adatként jelenik meg a szöveg végén a fogadalom megtételének, fogadalmi tárgy felajánlásának említése, valamint az imameghallgatásnak a pontos dátuma.⁹⁵ Mindez a feljegyzett gyógyulások hitelességének igazolását szolgálja. Egy mirákulum-jegyzőkönyv didaktikus célzattal jön létre, ugyanakkor megerősíti a patrónus tiszteletét, fokozza a kultusz propagandáját, a csodáknak így érvelő jellegük van, a közbenjáró szentségét bizonyítják.

A csoda mint érv megkívánja a neki megfelelő formát, a tekintély bizonyítékát, ezért van szükség a személyi adatokra, a csoda fajtájának és idejének rögzítésére s ezzel valódiságának alátámasztására.⁹⁶ A 17–18. századi mirákulumgyűjteményekben is megtalálhatók a korábban említett toposzok. A szerkesztő mindkét könyvben megemlíti, hogy sokkal több csoda történt a kegyképnél, mint ami a könyvben szerepel.⁹⁷ A történetekben gyakran kiemeli a Szűzanya segítségének fontosságát és a fogadalomtétel szükségét, amely gyakran összekapcsolódik egy fogadalmi adomány felajánlásával is.⁹⁸ A csoda valódiságát igyekszik igazolni a baj

Erneuert, 102–103.

94 „*Werden demnach bey dieser Gelegenheit die jenige ermahnet, welche dergleichen Gnaden allda entweder schon empfangen haben, won denselben aber in diesem Büchlein kein Meldung geschieht, oder ins künftig hoffentlich erlangen werden, daß sie dieses mündlich oder schriftlich andeuten, damit dardurch diese Gnaden mehrer bekannt werden.*” *A kötet szerkesztője azt is elmondja, hogy a könyvben szereplő történet biztosan nem az összes imameghallgatás, ami a Pócsi Szűzanya közbenjárására történt. „Es ist aber kein Zweifel, sondern gleichsam gewiß, daß viel mehr andere allda erhalten, aber nicht angesagt, oder nicht schriftlich aufgemerckt worden. Dises kan man abnehmen aus der grossen Anzahl der Tafeln, und anderer Danck-Opfer, welchebey diesem Wunder-Bild zu sehen und geschehen.*” *Erneuert*, 115.

95 „*Michael Salfser, von Gollerstorff, ein Schneider 8. ganßer Tag an beyden Augen stockblind gewesen, und eben zur selbiger Zeit, sein Weib Maria, in einem hißigen Fieber tödtlich krank gelegen, als sie sich aber zu unserer lieben Frauen von Pótsch mit einer Wallfahrt und Opfer verlobet, ist er wiederum sehend, und sie gesund worden. Diese Wallfahrt ist von ihnen persönlich vollzogen worden den 25. Martii 1700.*” *Erneuert*, 45.

96 Tüskés Gábor – Knapp Éva: i. m. 276–278.; Tüskés Gábor (2001): *Népi vallásosság Magyarországon a 17–18. században: Források, formák, közvetítők*. Budapest. 158–159.

97 *Erneuert*, 115.

98 „*Ein Töchterlein der Maria Schottin, hat sich mit einer Gabel gefährlich in das Aug gestochen, nach gethanen Gelübd ist es täglich besser worden, und ist bis Aug völlig geheylet. Anno 1698.*” *Erneuert*, 39–40. Ez egy didaktikai eszköz volt, mivel a szerzők úgy gondolták, hogy minél előkelőbb személyek adományairól számolnak be, annál inkább

súlyosságának hangsúlyozásával,⁹⁹ melyet a betegség időtartamának kiemelésé is nyomatékosít.¹⁰⁰ Gyakran előforduló toposz az orvosi segítség eredménytelensége, valamint az orvosság hiábavaló alkalmazásának említése.¹⁰¹ A csodás gyógyulások leírásánál szinte mindig megemlítésre kerül, hogy a baj gyógyszerek nélkül múlt el,¹⁰² a probléma az érintett személy sérülése nélkül oldódott meg.¹⁰³ A csoda váratlan bekövetkezésére utal az, amikor a gyógyulást megelőzően a betegen a halál előjelei mutatkoztak, vagy pedig a temetés előkészületeit is megtették.¹⁰⁴ A környezet csodálkozása a történetek fölött ugyancsak bizonyító erejű.¹⁰⁵ Nagy jelentőséggel bírt továbbá, ha az esetet tanúkkal (lehetőleg magas rangú személyekkel) is tudták igazolni.¹⁰⁶

Az elnyert kegyelmek ismertté tétele több célt is szolgált: egyrészt kifejezte a köszönetet a mennyei jótevő felé, és emelte annak hírnevét. Másrészt „evilági ok” is társult a csodatörténetek nyilvánosságra hozatalához: minél több zárandok érkezik a kegyhelyre, annál több jövedelmet hoz ez a kultuszhely számára, ezért sok helyen a mirákulumgyűjtémé-

követendő lesz ez a fajta viselkedés mások számára. Szikszai Mária (2010): *Szövegek, képek, kultúrák. Két tanulmány a szakrális művészet és a vallásos élet területéről*. Marosvásárhely. 137–138. Az *Erneuert- und vermehrter Gnaden-Brunn* külön fejezetet szentel a magas rangú személyek ajándékainak. *Erneuert*, 29–30.

⁹⁹ „*Im Monath Martio Anno 1698. hat sich zugetragen, daß sich des Johann Purisch 9. jähriges Söhnlein Mathias, in ein Gatter-Beth steigend, in einen spißigen Nagel, an welches sonst die Gatter aufgebenkt werden, herab gefallen, daß ihme durch die Wunden die Gedarm gesehen worden. Der Schrocken-volle Vatter verlobte bey so unglücklichem Fall sein Kind alsobald zu unser lieben Frauen bey St. Stephan.*” *Erneuert*, 82.

¹⁰⁰ „*Einem Knaben, ist von einem andern ein Kern von einem Bochsörnli in das Obr gethan worden, welches ihm anderthalb Jahr grausame Kopf-Schmerßen verursacht. Nachdem ihn aber sein Mutter zu diesem Gnaden-Bild verlobt, ist der Kern glücklich von ihm kommen. Hat zur Danksagung ein Tafel und den Kern geopfert den 25. November 1708.*” *Erneuert*, 48.

¹⁰¹ „*... und seynd von denen Barbierern 3. consilia gehalten worden, und allzeit geschlossen, es seye kein anders Mittel ihme das Leben zu erhalten, als mit Abnehmung des Fusses.*” *Erneuert*, 63.

¹⁰² „*... nachdem die Mutter dahero sich verlobt, alsobald das verlebte Aug aufgehört zu bluten und wurde ohne einßige Arßney das Kind zu recht gabracht.*” *Erneuert*, 40.

¹⁰³ „*Den 26. Januarii 1698. hatte des Herrn Johann Pudtners, Forstmeisters zu Purckerstorff, sieben-jähriges Söhnli, Johann Christoph eine Spennadel geschlucket; nach dessen Vernehmung aber hat die Mutter das Kind mit einem Opfer zum Pötschischen Gnaden-Schafß verlobet, und hat dardurch erhalten, daß die Nadel den dritten Tag ohne einige Verleßung und Schmerßen des Kinds fortgegangen.*” *Erneuert*, 48.

¹⁰⁴ „*Gleiche Gnad ist allda erhalten worden für der Frau Maria Anna Gerstenbrandin lang krank gelegenes Kind Franß Antoni Ernst, welches in der zu lebt wütenden 10. stündigen Frais schon die Todten-Kerß in der Hand hatte, doch gleichwohl nach gethanen Gelübd zu unserem gnaden-Bild wiederum zu recht gekommen.*” *Erneuert*, 67.

¹⁰⁵ „*... und siehe Wunder! Als bald lasset Maria ihre Macht mercken, noch in selbiger Stund regte und legte das Kind das von Schmerßen befreyte Armbli, wie zuvor, daß es keines Baaders bedürftig ware.*” *Erneuert*, 104.

¹⁰⁶ „*... wie darüber schriftliche Zeugnuß gefertiget Herr Johann Leonhard Klug, Herr Johann Ferdinand Sing, Herr Augustin Leichamschneider, erster des Hofß die zwey leßte Bürgerli. Chyrgurgi.*” *Erneuert*, 62.

nyeket láncra erősítve kifüggesztették a templomban, és amikor ezeket a segítséget kérők elolvasták, maguk is meg akartak győződni a kegykép csodatevő erejéről.¹⁰⁷ A mirákulumszövegeket eredetileg, ahogy Augustinusnál is látható volt, a szentmise alkalmával felolvasták a hívek és a jelen lévő zarándokok előtt.¹⁰⁸

A nyomtatványok ajánlásai, az olvasónak címzett bevezető és az előszó, de a hosszú címek egyes részei is felvilágosítást nyújtanak arról, hogy a szerzők milyen céllal állították össze a művet. A *Heylsamer Gnaden-Brunn* ajánlásából, amely Bécs polgármestereinek és a városi tanács tagjainak van címezve, következtetni lehet a kötet megjelenésének okára. A bécsi városi tanács mindennap igen nagy buzgalommal tisztelte a pócsi kegyképet, és azon fáradozott, hogy az ikonnál végzett szertartások teljes egészében megmaradjanak és virágozzanak.¹⁰⁹ A kegyképnél meg tapasztalt kegyelmeket azért adják közre az említett könyvben, hogy a mennyei Királynő tisztelete még inkább növekedjen.¹¹⁰

Az 1703-ban publikált munkával ellentétben az *Erneuert- und vermerter Gnaden-Brunn* egy előzetes emlékeztetőben indokolja meg, hogy a csodás imameghallgatások történeteit miért szükséges újra kiadni: „*Bécs városának látványosságai között van a legkegyesebb Istenszülő Mária csodatevő könnyező képe, amely a Szent István-dóm főoltárán van tiszteletre kitéve. Ami ezzel a képpel történt, bár sokan, de mégsem elegenden tudják, néhányan pedig egyáltalán nem ismerik.*”¹¹¹ A szöveg elmondja azt is, hogy a kötetet Johann Anton Geissenhof nyomtatta saját költségén azért, hogy az emberek emlékezzenek az imameghallgatásokra, és mert így szerette volna kifejezni háláját a kegyelmekért, melyeket ő maga is elnyert ennél a kegyképnél.¹¹² Az emlékeztető rész felhívja a figyelmet a csodákkal kapcsolatban arra, hogy VIII. Orbán pápa dekrétumát¹¹³ figyelembe véve,

¹⁰⁷ Theopold, Wilhelm: i. m. 63.

¹⁰⁸ Signori, Gabriela: i. m. 42. Ez a felvilágosodás időszakáig volt gyakorlatban. Schäfer, Karl Heinrich: i. m. 156. Néhány kegyhelyen (pl. Altöttingben) kiválogatták a kézzel írt csodagyűjteményekből a különösen hatásos szövegeket, és röpiratokat állítottak össze belőlük. Bauer, Robert (1980): *Bayerische Wallfahrt. Altötting. Geschichte, Kunst, Volksbrauch*. Verlag Schnell & Steiner, München. 61.

¹⁰⁹ Joseph Ogesser említi, hogy az ikon számára a városi tanács megrendelésére 1747-ben egy 7251 gulden értékű nagy ezüstcsillár, majd hat ezüst gyertyatartó készült 1988 gulden értékben. A tanács elrendelte továbbá, hogy a kegyképnél mindennap ünnepélyes nagymisét végezzenek, ami II. József rendeletéig meg is történt. Ogesser, Joseph (1779): *Beschreibung der Metropolitankirche zu St. Stephan in Wien*. Wien. 302.

¹¹⁰ *Heylsamer*, 4/d–e.

¹¹¹ *Erneuert*, 2/a–b.

¹¹² Uo. 2/b.

¹¹³ *Urbani VIII. Pontificis Optimi Maximi Decreta seruanda in Canonizatione, et Beatificatione Sanctorum. Accedunt instructiones, et Declarationes quas Eminentissimi et Reverendissimi S. R. E. Cardinales Praesulesque Romanae Curiae ad id muneris congregati ex eiusdem Summi Pontificis mandato condiderunt. Typis Reu. Cam. Apostolicae, Romae MDCXLII.* 2–14.

ezeket nem jóváhagyott csodákként kell értelmezni, hanem olyan jótéményekként, amelyeket az érintettek a Szűzanya közbenjárásával kaptak.¹¹⁴ A gyűjteményben szereplő eseményeknek emellett nem szabad nagyobb hitelességet tulajdonítani, mint azoknak a személyeknek, akik eredetileg elmesélték őket. Ha valaki ezeket az elbeszéléseket kellő óvatossággal hallgatja és teszi közzé, illetve nem mulasztotta el az igazság megkövetelt felülvizsgálatát, akkor a történeteket eléggé hihetőnek tarthatja.¹¹⁵

A csodatörténetek felsorolása végén a szerző tesz néhány észrevételt a kegykép csodatevő erejének kihangsúlyozása céljából. A kötet minden olyan imameghallgatást magába foglal, amelyet a helyszínen elmondtak és lejegyeztek. Egészen biztos ugyanakkor, hogy sokkal több kegyelmet nyertek el a hívők, ezeket azonban nem hozták nyilvánosságra, így nem kerültek írásban megörökítésre sem. A felajánlott és a kegyképnél kifüggesztett táblák, valamint hálaadományok nagy száma a csodák sokkal nagyobb számát mutatja.¹¹⁶ Zenneg végül kiemeli „fő észrevételként” a lélekben végbement gyógyulásokat, melyek nem hasonlíthatók össze a kötetben leírtakkal, és amelyekről a mirákulumos könyv nem szól.¹¹⁷

A kéziratos mirákulumgyűjtemények többnyire kolostori, belső használatra készültek, a nyomtatott könyvek azonban már szélesebb olvasóközönséget céloztak meg. Itt két réteget különíthetünk el: az egyik a papság, amely a nyomtatott szövegeket eredeti nyelvükön olvasta és prédikációiban felhasználta, és akikhez világi olvasók növekvő csoportja csatlakozott. A másik olvasóközönséget azok a világiak alkotják, akik a történeteket a papság beszédein keresztül ismerik meg, majd továbbadják, fontos közvetítő szerepet játszva ezzel. A 18. századra a gyűjtemények nyomtatásban való megjelenésével, majd ezek egyre olcsóbbá válásával utóbbi réteg válik elsődleges olvasóközönséggé.¹¹⁸ Az, hogy

¹¹⁴ Erneuert, 2/c.

¹¹⁵ Uo. 36–38.

¹¹⁶ Heysamer, 57–279.; Erneuert, 39–114.; vö.: Ertl, Thomas (1735): *Austria Mariana seu Gratosarum Virgineae Dei-Parentis Iconum per Austriam [...] Viennae*. 17.; Brauneck, Manfred (1978): *Religiöse Volkskunst. Votivgaben, Andachtsbilder, Hinterglas, Rosenkranz, Amulette*. DuMont Buchverlag, Köln. 88.; Tilme, Friedrich (1722): *Auserlesenen Denkwürdigkeiten von der... St. Stephans Dom Kirche und Thürmen zu Wienn*. 275.; Choler, Ignatius (1721): *Memorabilia de templo ac turri ad St. Stephanum Viennae Austriae [...] Typis Andreae Heyinger*. Wien. 125.; Gugitz, Gustav (1955): *Österreichs Gnadenstätten in Kult und Brauch: ein topographisches Handbuch zur religiösen Volkskunde in fünf Bänden*. Bd. 1. Wien. 42.

¹¹⁷ „Wie viel andere seynd, welche in Verehrung dieser Bildnuß zur Beicht gehen, die sonst nicht wären zur Beicht gegangen? Wie viel werden seyn, welche weil ihr Herß durch die Marianische Zäher erweicht [...] seynd also durch die Fürbitt der weinenden Mutter Gottes von dem Todt der Seelen zum Leben der Gnad erwecket worden.” Erneuert, 116–117.

¹¹⁸ Knapp Éva (1999): A barokk kori nyomtatott mirákulumos könyvek jellemzői II. *Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei* LX. 105.

a szerző kiknek szánta munkáját, tükröződik a könyvek külső jegyeiben, felépítésében és a szövegek stílusában is. Mivel a *Heylsamer Gnaden-Brunn* című kötet nemcsak a csodák leírásánál, hanem minden fejezet szövegében latin nyelvű idézeteket, példázatokat tartalmaz a Bibliából és különböző teológiai munkákból, valószínűsíthető, hogy a papság számára készült. Ezzel szemben az 1739-ben kiadott gyűjtemény e részek elhagyásával már világi olvasóknak szól.

A korabeli nyomtatványok vizsgálata azt mutatja, hogy a két gyűjteményben ismertetett esetek szintén szentbeszédek szövegeiben kerültek feldolgozásra, ezáltal pedig kihirdetésre a hívek előtt. Accursius Passaviensis (?–1757) kapucinus szerzetes *Dreyfache Thränen Christi, Mariae und des Sünders*¹¹⁹ című prédikációja 1727-ben, a kegykép első könnyezésének háromnapos ünnepségén hangzott el a Stephansdomban. A szerzetes beszédében arra buzdítja a híveket, hogy keressék fel a pócsi kegyképet, hiszen itt kegyelmeket nyerhetnek el. Ezt követően felsorolja azokat a szükséghelyzeteket, amelyekből a leírások alapján a Szűzanya közbenjárására sokan megmenekültek.¹²⁰ Bécs városa 1747-ben ünnepelte az ikon megérkezésének 50. évfordulóját, mely alkalomból július 1. és 9. között tizenöt beszéd hangzott el. A homíliákat összefoglaló, *Fünfftzig-jähriges Jubel-Fest*¹²¹ című kötet szövegei közül hétben kerülnek említésre a csodagyűjtemények. A szónokok gyakran a csodás esetek fajtáit is felsorolják az *Erneuert- und vermehrter Gnaden-Brunn* beosztásának megfelelően.¹²²

¹¹⁹ Teljes címe: *Dreyfache Thränen Christi, Mariae und Des Sünders; Vorgetragen Da die Jährliche Gedächtnuß Des Marianischen Gnaden-Bilds, So im Jahr Christi 1696. zu Pötsch im Königreich Hungarn den 4. November das erste mal weinend gesehen worden. Durch 3. Täg in dem hohen Erß-Dom-Stift S. Stephan zu Wien 1727. hoch-eyerlich gehalten worden. Von P. Accursio, Passaviensi, Ord. S. Francisci Capucin. Ordinari Sonntags-Predigern bey Maria Stiegen im Hochfürstl. Passauer-Hof. Gedruckt zu Wien bey Johann Peter v. Gehlen, Kaiserl Hof-Universität.*

¹²⁰ „Wo nachmalens die Stumme redend/ die Lahme gehend/ die Taube hörend/ die Blinde sehend/ die Ausfäßige/ und Kranke gesund/ die in Feuer/ und Wassers-Gefahr errettet worden/ die kleinmütige/ und verstokte Sünder aber Gnad ihrer Bekehrung wieder erhalten (wie uns das Büchlein/ der heilsame Gnaden-Brunn der weinenden Mutter zu Pötsch vor die Augen leget) die lauter Zeugen seynd/ was die Fürbitts-Thränen Mariae bey Gott vermögen.“ Passaviensis, Accursius: i. m. C3/b.

¹²¹ Teljes címe: *Fünfftzig-Jähriges Jubel-Fest des Wunderthätigen Gnaden-Bilds Mariae von Pötsch, welches in der Hohen Metropolitan-Kirchen bey St. Stephan von denen Wienerisch-Marianischen Verehrern durch 8. Täge mit abgelegten 15. Sinn- und Lehr-reichen Trost-Predigten, samt Hoch-Aemtern und Litaneyen vom 1sten bis 9ten Julii 1747. in un-gemeiner Volks-Menge auf das feyerlichste gehalten wurde; so in nachstehenden Predigten/ Ursprung/ und Beschluß mit Herumtragung dieser Marianischen Bildnuß gehaltenen Procession klärlich zu ersehen. Wien, gedruckt bey Joh. Peter van Gehlen, Ihro Röm. Kaiserl. Königl. Maj. Hof. Buchdr.*

¹²² Pl. „Wie vielen Blinden hat Sie die Augen/ wie vielen Tauben die Obren geöffnet: wie viel Krumme und Lahme hat Sie auf die Bein gestellet: wie viel hat Sie aus Feuers- wie viel aus Wassers-Noth gerettet: wie viel hat Sie in gefährlichsten Sturzf/ und Fällen unter Pferden/ und Wägen hervor gezogen: wie vielen/ die der Tod schon im Rachen hielt/ hat Sie von dem

A kegykép előtt történt csodák kiemelése az ikont bemutató kiadványokban is megjelenik. Szép példája ennek a Thomas Ertl (1700–1757) jezsuita atya által szerkesztett *Austria Mariana*¹²³ című gyűjtemény, amely Ausztria Mária-képeit mutatja be. A pócsi kegykép ismertetésének végén a szerző összefoglalóan leírja a Pócsi Istenszülő közbenjárására történt imameghallgatások fajtáit.¹²⁴

Záró gondolatok

Augustinus az 5. században, a *De civitate Dei* című munkája 22. könyvének „csoda-fejezetében” a rendkívüli események leírásánál gyakran felteszi a kérdést: „Ki tud arról?” A kegyhelyeken történt csodás imameghallgatások lejegyzése és közzététele nemcsak a hippói püspök korában volt fontos és szükséges, hanem a századokon átívelve napjainkban is aktuális feladat. Bár több kegyhelyen vezetnek mirákulumos könyvet, az eredeti pócsi kegyképtől eltérően annak másolatánál, Máriapócson ez még nem történt meg.¹²⁵ A csodás gyógyulások és a veszélyhelyzetekből való megmenekülések nemcsak a zarándokhely patrónusának hírért növelik, de a hívők hitét is erősítik, emellett pedig számos területen megvilágítják az adott kegyhely/kegytárgy kultuszának alakulását.¹²⁶ A csodák leírásai bepillantást engednek továbbá az adott kor embereinek mindennapi életébe, megőrzésük tehát több szempontból is fontos.

-
- schmerßlichen Sterb-Beth aufgeholfen.” Funßig-Jähriges, A3/c.*
- ¹²³ Teljes címe: *Austria Mariana, seu Gratosarum Virgineae Dei-Parentis iconum per Austriam, Origines, progressus, ac beneficia singularia Honoribus Illustrissimorum, Perillustrium, Reverendorum, Religiosorum, Praenobilium, Nobilium, ac Eruditorum Dominorum, Dominorum AA. LL. et Philosophiae Neo-Baccalaureorum, cum per R. P. Sebastianum Kayser, è soc. Jesu, AA. LL. et Philosophiae Doctorem, ejusdemque in Physicis p. t. Professorem Ordinarium, In Antiquissima, et Celeberrima Universitate Viennensi Prima Philosophiae Laurea donarentur ab Illustrissima Poësi Academica dicata, Anno M. DCC. XXXV.*
- ¹²⁴ „Sex et quadrageni memorantur, qui perfecto membrorum usu destituti cum per Mariae Pötschenis patrocinium recuperarunt; septem supra septies denos morbo gravi ac diuturno impliciti imminentem jam jam mortem evasisse, tricenî vitam a naufragio conservasse, decem ac septem a lapsu periculum effugisse, infantes quatuor, qui aetatis ignorantia vitri fragmenta glutiverant, eadem gratiosa hujus Virginis ope regessisse leguntur.” Ertl: i. m. 17.
- ¹²⁵ Vö.: Földvári Katalin (2021): Csodatörténetek Máriapócsról. *Kaleidoscope. Művelődés-, tudomány- és orvostörténeti folyóirat*, 23: 132–142. DOI: 10.17107/KH.2021.23. 132–142. (letöltés dátuma: 2022. 06. 14.); uő: (2021): „Az én orvosom a Csodatevő Szűzanya volt!” Máriapócsi imameghallgatások a 18–19. századból. *Görögkatolikus Szemlélet*, 8. évf. 2. sz. 58–59.; uő: (2021): Csodás gyógyulások Máriapócson, a Könnyező Szűzanya kegyhelyén. In: Bárány Attila (szerk.): *Történeti Tanulmányok. XX.* (Acta Universitatis Debreceniensis Series Historica, LXII.) Debrecen. 89–103.
- ¹²⁶ Vö.: Földvári Katalin (2022): Adományozási szokások Máriapócson. *Görögkatolikus Szemlélet*, 9. évf. 1. sz. 48–49.

És hogy milyen hatással van a zarándokokra egy-egy ilyen gyógyulás megtapasztalása? Ez Augustinus óta semmit sem változott, amit jól szemléltet az a Nagy Szent Bazil Rend levéltárában található levél, amelyet Kiss Andor tolcsvai lelkész írt 1929-ben:

„Örömmel adom szíves tudomására a Monostorfőnökségnek, hogy ama nagyszámu csodálatos dolgokhoz, amelyek a máriapócsi kegyhelyhez fűződnek sorozhatjuk az újabb esetet is. Tudvalevő dolog, hogy f.é. okt. hó elsejére eső Mária oltalma ünnepére zarándoklatot vezettem Máriapócsra. Csoportunkban részt vett Seer Jánosné, szül. Granoviter Lidia, 47 éves, róm. kath. vallásu tolcsvai lakosnő is. Az asszonynak jobbkeze mintegy öt év óta – a rajta végzett műtét óta – reszkető idegsokkot kapott s hasznavevetlenné vált. Orvosok véleménye szerint betegsége gyógyíthatatlan volt. Elutazásunk előtt a kegykép előtt hosszasan imádkozott kérve a Szüzanya pártfogását és közbenjárását. Vonatra szállva a rózsafüzér imádságába kezdtek a zarándokok s közben vette észre, hogy bénult keze meggyógyult, mindenfelé mozgathatóvá s használhatóvá lett. Örömmel mutogatta zarándoktársainak, kik ösmerték bénulását s könnyezve örömétől jelentette nekem is. Híveim ennek tudatában lelkiekben és hitükben megerősödve tértek vissza otthonukba.»¹²⁷

¹²⁷ NSZBRL 1. doboz I-1-e.